

Moltes gràcies, Senyor President,

Bona tarda, Senyor Acadèmics.

I. Introducció.

Quan el President em va demanar que em fes càrrec de la “*laudatio*” de l’acadèmic Doctor Víctor Reina, em vaig quedar sorprès. Pensava que la sessió necrològica ja s’havia celebrat feia temps. Però, al afegir que s’havia demorat per causes imprevistes i que m’ho demanava perquè li havien dit que jo el coneixia, vaig acceptar l’encàrrec immediatament, donat que no és tan sols que el conegués, sinó que he tingut amb el Doctor Reina una relació sostinguda durant més de cinquanta anys, que ha influït en mi d’una forma marcada. Hem estat amics, molt amics, amb una relació d’amistat matisada sempre per les circumstàncies en que ens vam conèixer i pel fet de que era tretze anys més gran: jo un adolescent i ell un home ja en plenitud.

II. L’home.

Vaig conèixer Victor Reina el capvespre del dia 12 d’octubre de 1962. Aquell dia vaig arribar a Pamplona, concretament al Col·legi Major Belagua, per iniciar la carrera de Dret a la Universitat de Navarra, que feia molt poques setmanes havia estat reconeguda oficialment per l’Estat. Un germà del Doctor Reina –Antonio Reina, que amb el temps seria també catedràtic- era del meu curs i, segurament per aquesta raó, el Doctor Reina va assumir sobre nosaltres una mena de tutoratge, que es va anar consolidant a mesura que tant Antonio Reina com jo mateix trèiem bones notes als exàmens parcials, especialment en Dret Romà, que professava el Doctor Álvaro d’Ors, la personalitat dominant

d'aquella facultat en aquell temps. Víctor Reina ens va guiar amb lectures –per exemple, a ell li dec haver llegit aquell primer curs dos clàssics (“*Los grandes textos políticos desde Maquiavelo a nuestros días*”, de Jean-Jacques Chevalier, y “*El poder*”, de Bertrand de Jouvenel), així com el primer volum de la biografia que Jesús Pabón va escriure de Francesc Cambó, abans de que es publicés al segona part de l’obra-. Amb ell vaig parlar de literatura, de política, de la situació a Espanya... i de futbol. Ell va ser sempre un seguidor entusiasta del Real Madrid, sense cap mena de concessions ni fissures, i va mantenir també sempre amb els altres equips, i molt especialment amb el Barça, una condescendent distància fruit d’una pretesa superioritat per ell indiscutible. Puc tancar aquest punt dient que sempre he cregut que he estat un home afortunat perquè, entre altres raons, vaig tenir tres mestres a la universitat: Don Álvaro d’Ors, de qui vaig aprendre les idees jurídiques bàsiques; Don Vicente Cacho Viu, que em va ensenyar les forces que han determinat la història moderna d’Espanya; y Don Víctor Reina, al costat de qui vaig créixer i madurar intel·lectualment. Però no he vingut aquí per parlar de mí sinó del Doctor Reina, si bé no ho podia fer sense deixar constància de que no sóc un testimoni imparcial sinó un vell amic i un deixeble fidel.

* * *

Encara que, en alguna etapa de la seva vida Víctor Reina es feia passar per asturià i àdhuc cantava “*asturianadas*” amb un accent de lo més “*bable*”, el cert és que era extremeny. Va néixer a Alcántara l’any 1932, fill de mare extremenya i pare sevillà. Arrossegada per la feina del pare, la família va viure molts anys a Astúries, concretament a Oviedo (encara recordo la seva adreça: carrer del Cabo Noval, número 9), i és a Oviedo a on Víctor Reina va aprendre les primeres lletres, va fer el batxillerat i va cursar la carrera de Dret. Però voldria remarcar

aquí que el temperament de Reina no tenia res a veure amb el que tòpicament s'atribueix als asturians, envoltat en les boires de les seves muntanyes. Reina era un extremeny arquetípic, *“de rompe y rasga”*, directe i sense concessions. Recordo una anècdota dels anys 60. Col·legi Major Belagua, a Pamplona. Un partit de “fulbito” a la pista del Col·legi. Tots érem estudiants menys Víctor Reina. De repent, Reina fa objecte d'una entrada duríssima a un jugador del equip contrari, Fernando Castromil Sánchez, un galleg intel·ligent que pocs anys després seria advocat de l'Estat i molt després secretari del consell d'administració del Banc Espanyol de Crèdit sota la presidència de José-María López de Letona. Castromil, a terra i dolgut, es queixa i crida: *“Don Víctor, pero usted ¿para que juega?”*. Reina s'atura, el mira fredament i tan sols li diu: *“Yo juego para ganar”*.

Un aspecte desconegut de la seva vida és que, durant la carrera de Dret, va ser alumne distingit i preferit del catedràtic de Dret Polític, Torcuato Fernández Miranda -aquest sí que un asturià de cap a peus-. És més que possible –és més, tinc per cert- que, si Víctor Reina no hagués ingressat a l'Opus Dei, la seva vida acadèmica hagués anat també per un altre camí, semblant al del seu company, José-Luis de la Vallina, que va ser catedràtic de Dret Administratiu. Sincerament, jo no m'imagino en absolut que, durant la seva carrera, a Víctor Reina li interessés el més mínim el Dret canònic. El seu món era un altre: la història, la política i el Dret públic com eina per accedir a aquesta. Però, un cop acabada la carrera a Oviedo, amb Premi Extraordinari, i graduat com doctor a Saragossa, també amb Premi Extraordinari, el destí que havia escollit el va portar a Roma, on també es graduà com doctor –aquest cop sí que en Dret canònic- per la Universitat Pontifícia de Sant Tomàs. Poc després va ser ordenat

sacerdot, iniciant-se uns llargs anys de vida oculta, dedicats al seu ministeri, que va exercir a Sevilla y Pamplona.

Els últims anys d'aquesta perllongada etapa de vida oculta, Víctor Reina va iniciar la seva carrera –diguem que professional- en la pràctica de la docència universitària dintre de l'àmbit del Dret canònic. Com els hi acabo de dir, sempre he pensat que el Dret canònic no li interessava gaire i que, si el va escollir, tan sols va ser per trobar una sortida viable. En aquella època i donada la realitat de les oposicions a càtedres existent a Espanya, des de Pamplona –és a dir, des de la Universitat de Navarra- tan sols es podia aconseguir l'èxit a les oposicions en Dret Processal -per la via del Doctor Jordi Carreras i l'escola del seu mestre el Doctor Miguel Fenech Navarro-, en Dret Canònic, dintre de l'òrbita del professor Pedro Lombardía, y en Dret civil, amb el recolzament directe del professor Sancho-Rebullida i, darrere d'ell, de l'escola del professor José-Luis Lacruz Berdejo. Víctor Reina va optar pel Dret canònic, en el que, com ja s'ha dit, s'havia doctorat a Roma.

L'any 1968 ocupà, per oposició, una plaça de professor agregat numerari de Dret canònic a la Facultat de Dret de la Universitat Complutense de Madrid, passant posteriorment a la Universitat de La Laguna, a la Universitat Autònoma de Barcelona i, finalment, a la seva càtedra de Dret canònic a la Universitat de Barcelona, que va ocupar l'any 1978. Ha estat degà de la Facultat de Ciències de la Informació de la Universitat Autònoma al ser fundada, i, després, ha estat també degà de les Facultats de Dret de la Universitat Autònoma i de la Universitat de Barcelona. Recordo una anècdota del seu pas pel deganat de la Facultat de Ciències de la Informació. El Doctor Reina estava reunit un dia amb un grup de periodistes, entre els que hi havia el periodista esportiu Juan-José Castillo, al que tal vegada recordin per les seves retransmissions a Televisió

Española del partits de tenis de la Copa Davis (“*entró, entró...*”, deia Castillo en moments crítics). Doncs bé, en un determinat moment, Juan-José Castillo es va dirigir al professor Reina i, en lloc de fer-ho pel seu cognom, que era també el d’un porter del Barça de l’època –Reina-, ho va fer dient-li “*Doctor Zamora*”, a lo que el Doctor Reina va respondre: “*No puedes imaginarte, Juan-José, lo que te agradezco el ascenso del que me acabas de hacer objeto, porque de Reina a Zamora va en verdad gran un trecho*”.

Va ser advocat en exercici del Col·legi de Barcelona des de l’any 1972, i gaudí d’un ampli èxit professional fruit no tan sols de la seva indubtable perícia tècnica, sinó també gràcies a les seves qualitats humanes i per la força que posava en tot el que feia. Els seus client podien confiar en ell. Ho feien i no els decebia. Alhora, fou membre fundador de la secció de Dret Matrimonial del Col·legi d’Advocats, i va ser una col·laborador habitual de la Revista Jurídica de Catalunya, així com de La Vanguardia. L’any 1991, concretament el 14 de maig, va ingressar en aquesta Acadèmia, ocupant la vacant deixada pel Doctor Jaume-Maria Mans Puigarnau. El seu discurs d’ingrés porta el títol “*Iglesia y catalanismo político*”, i va ser contestat per l’acadèmic senyor Puig Salellas. No deixa de ser significatiu que el tema escollit no sigui una institució ni un problema directament relacionat amb la seva disciplina, sinó un episodi històric inserit en el que va ser sempre el nucli del seu interès, aquell espai en el que conflueixen la història, el dret i la política.

La seva vida es va extingir el 3 de desembre de 2017, però vint anys abans havia patit un sotrac determinant en forma d’ictus que va limitat extraordinàriament la seva capacitat de comunicació. No obstant això, va mantenir la seva força vital i el seu interès per les coses. La seva dona, Silvia Pardo Domecq –una andalusa de Xerès dotada de forta personalitat-, amb qui

s'havia casat a començaments dels anys 70, va ser el seu suport i, sobre tot, el seu intèrpret. Quan ella va morir, ara fa nou anys, Víctor Reina va perdre un ajut capital, que va ser no obstant àmpliament compensat per els seus quatre fills, el que fa concloure, amb proves evidents, que una de les millors obres de Víctor Reina, en la seva molt complicada vida, va ser la família que va crear, la seva família. Cosa que no ens eximeix de fer referència a la seva obra tot seguit.

III. L'obra.

Dibuixat, encara que sigui a grans trets, el perfil del personatge, toca ara parlar de la seva tasca, i ho faré distingint dos grans apartats: el que podríem considerar com conseqüència natural del seu ofici –professor de Dret canònic o, si volen, de Dret eclesiàstic de l'Estat i advocat- i el que s'ha de considerar fruit de la seva “*querencia*”, terme taurí que -en Víctor Reina, gran afeccionat als toros- expressa millor que les paraules vocació o afició la seva inclinació sostinguda per la història i la política. Dit això, no procedeix de cap manera enumerar la producció científica del Doctor Reina, per altra banda ja sistemàtica i exhaustivament inventariada al ingressar com acadèmic de número en aquesta Corporació. Tan sols pretenc destacar els trets fonamentals del seu pensament sobre aquelles institucions o sobre aquelles qüestions que van constituir l'objecte preferent de la seva dedicació. Parlarem, per tant, de l'obra vinculada a l'ofici i de l'obra fruit de la “*querencia*”.

A. L'ofici.

Deixant de banda manuals i obres de síntesi (“*Lecciones de Derecho Matrimonial*” i “*Lecciones de Derecho Eclesiástico Español*”), la tasca investigadora i divulgadora del Doctor Reina -professor a les aules i divulgador

a la premsa, preferentment a “*La Vanguardia*”- es concreta principalment en aquest temes:

a) El matrimoni.

1. L'evolució del concepte de matrimoni.

La idea fonamental sobre la que Víctor Reina va construir tot l'edifici del seu Dret Matrimonial va ser la historicitat del matrimoni, que no ha estat el mateix al llarg dels segles sinó una realitat evolutiva. Ha dedicat moltes pàgines a demostrar aquesta tesi. Serveixi el que segueix de breu resum amb les seves paraules:

Según las fuentes patristicas y conciliares, el matrimonio de los cristianos en Roma era un asunto terreno penetrado de espíritu cristiano, por lo que se aceptó el matrimonio romano limitándose las primeras intervenciones jurídicas de la iglesia a subrayar el carácter monogámico del matrimonio, o bien a establecer impedimentos para evitar los matrimonios mixtos (por el peligro para la fe).

La situación experimentó un cambio decisivo a lo largo del s. IV con el asentamiento del cristianismo como religión oficial del Imperio Romano llevado a cabo por Teodosio. Ahí comenzó una cristianización de las estructuras jurídicas romanas, que permitió el establecimiento de una jurisdicción exclusivamente eclesiástica en materia matrimonial.

La Reforma Protestante aceptó los postulados de Lutero sobre el matrimonio: 1) No es un sacramento. 2) La Iglesia no es competente sobre el matrimonio, sino la autoridad civil. 3) El tema del divorcio no

está teológicamente claro, aunque lo da por permitido en caso de adulterio.

La reacción católica frente a la Reforma cristalizó en el Concilio de Trento, que asentó, respecto al matrimonio, los siguientes puntos: 1) El carácter sacramental del matrimonio. 2) La reafirmación de la tradición doctrinal católica según la cual el vínculo matrimonial no puede disolverse por causa de adulterio. 3) El valor del consentimiento en la celebración del matrimonio.

En el siglo XVIII francés se abrió paso la distinción entre contrato y sacramento. Ante la cual, la Iglesia reaccionó elaborando la doctrina de la inseparabilidad entre contrato y sacramento, y por consiguiente la Iglesia no puede dejar en otras manos la regulación de la materia del sacramento, cosa que en cambio los canonistas clásicos habían admitido. Sobre esta base el Código de Napoleón partió del principio del matrimonio civil obligatorio y añadió el mecanismo del divorcio.

Independizada la legislación matrimonial de los postulados religiosos y dogmáticos católicos en los países donde triunfó el liberalismo, el Estado generó una propia y completa legislación matrimonial y reguló el divorcio por culpa.

En la actualidad, se ha mantenido la regulación del divorcio culposo, pero se ha puesto el acento en posibilitar el acuerdo divorcista, bien a través de la separación consensual previa, bien directamente. Y la filosofía base ha consistido en considerar que la propia “voluntas divortiendi” ya denota que la convivencia es imposible, admitiendo así el divorcio por mutuo acuerdo, que no ha de referirse exclusivamente a la

decisión privada sobre el efecto disolutorio, sino que debe abarcar también a las restantes cuestiones familiares y económicas que quedan pendientes a partir de la disolución del vínculo.

2. El consentiment matrimonial.

Aquest recorregut històric no és gratuït, perquè resulta necessari per incardinar en les seves coordenades la posició de Víctor Reina respecte el matrimoni. El pensament dominant a la Facultat de Dret de la Universitat de Navarra ha estat el del professor Álvaro d'Ors, és a dir, clarament historicista. *“Un tratamiento antihistórico del derecho romano no logra tampoco desembarazarse de aquella relatividad del orden históricamente concreto que intenta superar”*. acaben dient els seus *“Elementos de Derecho Privado Romano”*. Aquesta manera de veure el Dret es concreta en el mateix concepte de justícia: es just *“aquel acto (...) que la sociedad, a través de sus jueces, reconoce como ordenado y ajustado a las conveniencias”*.

Sobre la base d'aquesta concepció Reina va estructurar el següent raonament: 1. Per els primers cristians, el matrimoni era el matrimoni romà. 2. El matrimoni romà no exigia cap requisit formal i es fonamentava en el consentiment tàcit expressat per la convivència. 3. Totes les vicissitud posteriors de la regulació del matrimoni per obra de l'Església catòlica han de ser contemplades des d'una doble perspectiva: a) Són contingents i variables en el temps. b) Tan sols vinculen als catòlics. 4. No es pot pretendre imposar amb caràcter obligatori a tota la societat la regulació canònica del matrimoni. 5. La llei civil té que recollir, en cada moment històric, quina és la convicció social dominant, conformant-la d'acord amb les exigències de l'interès general. 6. Conseqüentment, si la societat actual veu al matrimoni d'una manera similar a

con el veia la societat romana, és a dir, com una convivència fruit del consentiment recíproc, que per aquest consentiment comença i per la falta d'aquest consentiment s'acaba, s'haurà de recollir en les lleis aquesta realitat social, si bé equilibrant les conseqüències de la ruptura per les parts (els cònjuges) i, sobre tot, protegint en tot cas els interessos de tercers, en especial dels fills.

L'any 1987, Víctor Reina va publicar, juntament amb Josep-Maria Martinell, un llibre titulat "*Propuesta de reforma de la legislación matrimonial*", en el que escriu en síntesi:

Cuando se propone la revisión legal de una institución como el matrimonio, constituye una paradoja el reconocimiento constitucional del derecho al matrimonio (art. 32 de la Constitución), si se parte de la base de que es la propia Constitución (art. 39) la que encomienda a los poderes públicos la protección integral de la familia en plano de absoluta igualdad y con independencia de su origen matrimonial o extramatrimonial. Esta inicial reflexión nos ha de situar en las razones por la que el matrimonio haya sido concebido a partir de un determinado momento (Trento) como un acto consensual pero formal (en presencia de autoridad competente, ante testigos, et.). Esta exigencia puede ser interpretada como la respuesta de la autoridad ante la desconfianza en sus propios súbditos: hace falta la intervención de la autoridad pública para que nadie pueda engañar sobre su situación.

En la actualidad, el derecho a formar una familia no tiene su único cauce legítimo en el matrimonio, el cual a su vez ha sufrido un decisivo vaciado institucional. Así, la indisolubilidad del matrimonio ha

desaparecido con el divorcio y, pese a que se trate de un divorcio causal, las causas de divorcio han basculado hacia el cese efectivo de la convivencia. Asimismo, la separación y el divorcio fundamentados en la culpabilidad han sido relegados a un segundo plano. De esta suerte, se potencia la separación consensual.

Después de cuanto llevamos dicho, parece evidente que el matrimonio civil, en su concepción actual, ha perdido su sentido. Nada queda de lo esencial y sustantivo del matrimonio tradicional. Entonces, ¿por qué el matrimonio –si se quiere seguir utilizando este nombre- ha de seguir pasando por una celebración formal, cuando ya no hay contenido institucional que proteger. La respuesta está en que el matrimonio civil sigue constituyendo un instrumento jurídico de la mayor utilidad para un orden social-familiar justo. Su significado y sentido debe buscarse en la actualidad en su dimensión operativa. Es un instrumento y su regulación legal un sistema de garantías y presunciones en el marco del Derecho de familia.

b) Les relacions Església-Estat.

Hi ha un article de Víctor Reina que expressa amb claredat el que pensava sobre aquest tema, concretat en una sola idea: rebuig de qualsevol mena de confessionalitat i establiment de la llibertat de cultes en un Estat laic. Aquest treball és **“La clave del nuevo Concordato italiano”**, de febrer de 1984. Escriu en ell que

“Constituía ya un tópico, para cuantos nos dedicamos al estudio de las relaciones Iglesia - Estado, hablar de la “endémica” revisión del Concordato italiano. (...) ¿Cuál era en realidad la dificultad de fondo?

Arrancaba de la manera en que la Constitución republicana de 1948 había insertado en su seno los propios Pactos de Letrán firmados en 1.929 por Mussolini y Pío XI para resolver la “cuestión romana”. (...) Aunque la fórmula sirvió para salvar el escollo en los debates constituyentes, en realidad lo que suponía era abrir, en una Constitución laica, un hueco confesional, que la práctica jurídica fue agrandando durante los largos años postbélicos de gobierno democristiano. El resultado fue que durante muchos años Italia (y de su mano la República) aparecía como un país confesionalmente católico, pero con un confesionalismo muy “sui generis” y vergonzante. Pero en pocos años la realidad social italiana comenzó a cambiar de signo y de sentimientos, y comenzaron también —en la vida de las instituciones políticas y jurídicas— a manifestarse las aporías de semejante confesionalidad “formal”. (...) No hará falta decir, aunque nos parezca ya lejano, que el pulso decisivo entre laicistas y confesionalistas tuvo lugar con motivo de la polémica sobre el divorcio, en que la “mina” verdaderamente estalló. (...) Al fin, la realidad social se ha impuesto.

B) La “querencia”.

L'autèntica “querencia” intel·lectual de Víctor Reina es manifesta en els llargs treballs que va dedicar a la història de les relacions Església-Estat a Espanya -un dels amb referència específica a Catalunya-, així com en els nombrosos articles de divulgació i periodístics que va dedicar a aspectes concrets d'aquest gran tema. Comencem per “*Iglesia y Estado en la España contemporánea*”, publicat a la Revista Jurídica de Catalunya.

a) L'Església i Espanya.

Reina no pretén aprofundir en la influència política i social del factor religiós sinó mostrar les formes de relacionar-se el poder polític i el religiós. En definitiva, estudia la dificultat que, entre nosaltres, ha tingut sempre l'intent de generar una legislació secularitzadora i laica. I, per començar, cita la Constitució gaditana de 1812, que va proclamar sense reserves un confessionalisme constitucional (Article 12.- La religión de la Nación española es y será perpetuamente la católica, apostólica y romana, única verdadera. La Nación la protege por leyes sabias y justas y prohíbe el ejercicio de cualquier otra"). A partir d'aquí, les vicissituds del confessionalisme van dependre de les circumstàncies polítiques -rebutjat per la Constitució de 1837, restablert per la de 1845- fins que el 1851 es va signar un Concordat que –en paraules de Víctor Reina- es pot resumir així (do ut des):

“Los moderados, críticos en la oposición de las medidas anticlericales adoptadas por los progresistas, consolidaban dichas medidas cuando llegaban al poder, proporcionando compensaciones a la Iglesia a cambio de que ésta aceptara los hechos consumados”.

D'aquesta forma es va anar establint, si bé amb fortes limitacions, l'Estat liberal i es va portar e afecte la desamortització dels bens eclesiàstics, *“que produjo un quebranto decisivo en el poder temporal de la Iglesia y generó una burguesía agraria e incipientemente capitalista adicta a la monarquía”*. El Concordat de 1851 va ser possible –per una banda- per la posició de debilitat de l'Església, fruit de la revolució europea de 1848 i de la derrota del Papat davant dels revolucionaris italians, i –per l'altra- per la necessitat de tranquil·litzar les consciències del beneficiaris del primer procés desamortitzador, així com per l'interès de la monarquia constitucional isabelina de comptar amb el reconeixement de Roma. A partir de 1851 i fins la Revolució de 1868, l'Església

–escriu Reina- “*se aplicó a su propia reestructuración, en lo que siempre ha dado pruebas de su enorme capacidad de resurgimiento, (de forma que) el gran influjo ejercido por la monarquía se amplió a materias docentes, logrando que la enseñanza religiosa ocupara un lugar sobresaliente*”.

Durant el període revolucionari de 1868 a 1874, es va assajar una veritable secularització de la vida pública espanyola, es va implantar la llibertat religiosa i la llibertat de cultes constitucional, es van expulsar els jesuïtes i es va plantejar amb tota la seva força el tema de la llibertat d’associació, reconeixent aquest dret però prohibint les associacions que reconeguessin dependre d’una autoritat estrangera, el que curiosament afectava tant a les associacions religioses com a la Internacional dels treballadors.

La Restauració canovista va tirar pel dret l’article 11 de la Constitució de 1876 va perfilar una fórmula de confessionalitat estatal, que tractava de d’integrar la tolerància en substitució de la llibertat de cultes, encara que també aquest equilibri va tenir l’oposició inicial de l’Església, que volia que la tolerància fos tan sols de fet, però no imposada legalment. Així mateix, la Restauració va donar marxa enrere en matèria de matrimoni (el matrimoni civil va passar a ser subsidiari) i pel que fa a la llibertat de càtedra (ordenant als rectors de les universitats que evitessin l’ensenyament “d’altres doctrines religioses que no siguin les de l’Estat”). Aquest *estatus quo* tan sols es va trencar amb l’intent de Canalejas de normar l’associacionisme religiós (Ley del candado), però fou assassinat per un anarquista abans d’aconseguir-ho.

La Segona República ha estat l’intent més radical i sistemàtic de separar l’Església de l’Estat. (Article 3 de la Constitució.- “*El Estado español no tiene religión oficial*”). I, a partir d’aquí, el cert és que va desenvolupar la laïcitat

estatal d'una forma francament agressiva pel que fa a les manifestacions públiques de culte, a l'ensenyament, a les associacions, etc. *“Ahora bien -va preguntar-se el professor Don Nicolás Pérez Serrano- : ¿se cumple así aquel propósito del Sr. Azaña de atenerse a realidades vivas españolas? Probablemente, no. Ciertamente, para él, España ha dejado de ser católica; pero en eso puede consistir precisamente el error”*.

La reacció estava servida: amb el regim franquista, es va arribar al *“cénit de la influencia política, jurídica y social de la Iglesia católica en la España contemporánea, hasta el punto de que tendríamos que retrotraernos (...) a la tradición teodosiana para situar el modelo de relación que se estableció en España a raíz de la Guerra Civil”*. Aquest model va cristal·litzar en el Concordat de 1953, que va representar *“el refrendo más completo de las tesis del llamado Derecho Público Eclesiástico”*, que –en paraules de Víctor Reinaes pot quintaessenciar així: *“La Iglesia y el Estado son dos sociedades jurídicamente perfectas (soberanas y autosuficientes en sus respectivos órdenes), pero en las materias que interesan a ambas –las llamadas cuestiones mixtas- el juicio último corresponde a la Iglesia, porque lo espiritual es superior a lo temporal”*. Un model que començà a escardar-se, als anys 60, no per exigències de l'Estat, sinó per la pressió de l'Església a partir del Concili Vaticà II, que va fonamentar les relacions Església-Estat sobre la base de la llibertat religiosa imposada per la dignitat de la persona humana.

La conclusió resulta evident. La secularització de la societat espanyola ha estat lenta i traumàtica. És cert que el liberalisme econòmic es va implantar molt aviat: el Codi de Comerç de Sainz de Andino és del 1829 (promulgat, per tant, dintre de la “dècada ominosa”), però el liberalisme cultural i el liberalisme polític han trigat en consolidar-se i han experimentat uns alts i baixos d'una

radicalitat enorme. Pensis, per exemple, en que la secularització del Dret de Família -si deixem de banda l'interludi de la Segona República- ha arribat amb dos segles de retard –amb la reforma del Codi civil de 1981-.

b) Església i catalanisme polític.

Dintre del marc que acabem de descriure, s'insereix el contingut del discurs d'ingrés del Doctor Reina en aquesta Acadèmia: “*Iglesia y catalanismo político. (1874-1912)*”. Contempla els avatars del catalanisme durant aquest anys en relació amb el que Reina denomina “*el integrismo hispano*”, del que –segons Reina- forma part el moviment conservador català. No entraré en masses detalls sobre aquest punt, donat que es tracta d'un text que tots vostès coneixen prou bé, però sí vull apuntar algunes idees:

1. A finals del segle XIX, L'Església catalana havia protagonitzat un ressorgiment sense parangó a tota la Península.
2. El conservadorisme català va anar lliscant cada cop més cap a fórmules de col·laboració amb els poders constituïts que es proclamaven lliberals, no obstant que l'integrisme tenia una força gran i un arrelament molt fort a tot el Principat, fins arribar a l'extrem de les diòcesi d'Urgell i de Tortosa. Però el cert és que Jaume Balmes i Antoni-Maria Claret, cada un en el seu àmbit, poden servir d'exemple d'aquesta voluntat de col·laboració.
3. Les bases conservadores catòliques (en bona part carlines) es van anar apropant a postures catalanistes. Tan és així que el professor Cacho Viu no ha dubtat en parlar de “*catalanismo de conciencia*”, subratllant que aquestes persones “*no serán católicos porque sean*

catalanes, sino más bien al revés: porque son católicos es sienten compelidos a ser catalanistas”.

4. Al rerefons de tot aquest moviment batega la idea central de cristianitzar el moviment catalanista, perquè, com va escriure Josep Torra i Bages a Jaume Collell, en carta del 6 de desembre de 1886 i en referència a Valentí Almirall i el seu grup, *“No poden ser aquesta gent els restauradors de Catalunya”*, acusant-los de *“laïcisme satànic”*. Torras i Collell no volien deixar el catalanisme en mans laïques.
5. El resultat final és un catalanisme *“pràctic, assimilador i conciliador”* (Torras i Bages), *“pràctic, racional i de immediates conseqüències”* (Collell), que va marcar de manera indeleble l’evolució posterior del catalanisme.
6. Aquesta importància del factor catòlic en el catalanisme no li va estalviar a aquest topades amb la Santa Seu, sempre procliu a entendres directament amb l’Estat, com –per exemple- a propòsit de les instruccions pastorals del bisbe Morgades sobre la predicació i la catequesi en llengua catalana. En la seva resposta al discurs de Víctor Reina, l’acadèmic Josep-Maria Puig Salellas va deixar constància de que *“Els interessos de Catalunya i els de la Santa Seu, des de fa molts segles, no han estat massa coincidents”*.

Més e menys per la mateixa època en que va ingressar a l’Acadèmia, li vaig dir un dia a Víctor Reina, parlant de la situació política al País Basc, que *“el nacionalismo vasco es carlismo puesto al día”*, a lo que ell em va respondre: *“puede ser pero, en cualquier caso, la diferencia entre el nacionalismo vasco y*

el nacionalismo catalán es la diferencia que hubo entre la Iglesia vasca y la Iglesia catalana, entre el Cura Santa Cruz y Jaime Balmes”.

El divendres 2 de junio de 1985, Víctor Reina va publicar a La Vanguardia un article titulat **“Cataluña y el Vaticano”**, en el que va escriure:

La visita del cardenal Casaroli a la Generalitat, y su meditado parlamento en catalán, aparte de la dimensión estrictamente confesional, ha tenido también una significación muy positiva en el ámbito de las relaciones Iglesia-Estado que en la España actual no pueden discurrir de la manera tradicional, es decir, como si aquí no hubiera más “poder civil” que el central. Pero la visita ha tenido también un trasfondo histórico, que no habrá escapado a muchos, íntimamente ligado a las vicisitudes de Cataluña durante los últimos cien años.

El hecho histórico, escuetamente enunciado, es éste: en la controversia contemporánea suscitada en torno al nacionalismo catalán, el Vaticano se ha visto forzado a intervenir en múltiples ocasiones, frecuentemente impulsado por el poder político central en el marco de las relaciones concordatarias, intervenciones injustas por lo general, soportadas paciente y estoicamente por el catolicismo catalán. La causa de tales incitaciones a la intervención ha sido también invariablemente la misma a lo largo de un siglo: el convencimiento que han alentado los políticos centralistas de que, en la base del nacionalismo catalán, estaba la clerecía catalana y su asunción y exaltación de las llamadas señas de identidad de lo catalán.

IV. Final.

Fins aquí, s'han intentat recollir alguns aspectes fonamentals del pensament de Víctor Reina fent-ho, en la mida de lo possible, amb les seves pròpies paraules. És l'hora doncs d'anar acabant Segur que ha sigut evident que les paraules d'aquesta "*laudatio*" estan tenyides d'afecte personal condensat en records. És per això que, en aquest moment final no puc deixar de recordar al Doctor Víctor Reina en la plenitud de la seva vida: intel·ligent, brillant, encantador (quan volia), mirant el món amb una avidesa no exempta alhora d'inquietud, d'urgència i de de seguretat en sí mateix. Així el vaig veure el matí d'un dia de tardor de 1971, feia poc que ell havia arribat a Barcelona com catedràtic i feia poc que jo era notari. Vaig anar-lo a trobar a un petit hotel del carrer de Calatrava en el que transitòriament vivia. Era el primer cop que el veia després d'un canvi substancial en la seva vida, i em va rebre amb aquestes paraules que recordo literalment i que tan típiques són d'ell: "*¿Qué hay, Juanjo? Yo sabía que tú vendrías a verme aunque fuese a la cárcel*". Mai m'han fet més gran elogi.

No va tenir una vida gens fàcil, però va aguantar els canvis –algun de substancial- i els cops –algun duríssim- amb la capacitat de resistència característica de la seva estirp i, al final, se'n va sortir amb allò que és essencial i que tots sabem el que és. Per això penso amb el que faria avui si m'escoltés. Estic segur que no em diria res, tan sols em miraria amb una certa expressió sorneguera, entre condescendent i irònica, com dient: "*Vamos, déjalo ya*".

Recordo el matí d'un diumenge plujós de primavera, a Pamplona mitjans del anys 60. Em parlava de poesia. Ell llavors escrivia poesia, no sé si bona, vulgar o dolenta de solemnitat. Jo mai he estat lector de poesia, però el vaig escoltar i em vaig comprar un llibre de Miguel Hernández que em va recomanar. Llavors Miguel Hernández havia estat rescatat del silenci. I són precisament uns

versos d'aquest poeta les paraules amb les que vull tancar aquest record de qui, per sobre de qualsevol altra cosa, va ser el meu amic: *“A las aladas almas de las rosas / del almendro de nata te requiero, / que tenemos que hablar de muchas cosas, / compañero del alma, compañero”*.